

Hallo, hier Belgrado

Berichten over het dagelijks leven in de gebombardeerde hoofdstad van Joegoslavië zijn schaars, want de meeste correspondenten zijn allang vertrokken. Maar er komt wel eens een Serviër hierheen en we hebben toch een telefoon? 'Hoe meer je op ons trapt, hoe minder effect het heeft.'

Auke Kok

De avonden zijn het ergst. Als het alarm heeft geklonken, meestal ergens tussen half negen en tien uur – een schelle, brandweer-achtige sirene – en als de ouderen en invaliden en vrouwen en kinderen de donkere en vochtige schuilkelders hebben opgezocht, dan treedt het angstige zwijgen in. De nacht valt en iedereen wacht af. Restaurants en bars zijn gesloten, de stoelen van de vele terrasjes die Belgrado overdag nog de illusie van een gewone Europese stad geven, zijn verlaten.

Licht brandt er nauwelijks. Slechts een enkele auto waagt zich op de weg. Verstrooiing zoeken bij de televisie, ja, dat zou fijn zijn, maar de bombardementen op televisiestations maken programma's schaars en de beeldkwaliteit slecht. Bovendien roept de Joegoslavische overheid op tot zuinigheid met energie, wat vrij makkelijk gaat want de stroom valt vaak urenlang uit. Je kunt niets, je zit en je wacht.

De inwoners van Belgrado kennen dit soort onheilspellende tafereel wel. Ze kennen ze van Hollywoodfilms, exponenten van het land dat zij nu verantwoordelijk houden voor alle ellende. (Eerlijk gezegd houden ze de complete westerse wereld verantwoordelijk.) Deze film duurt al vijftig dagen en ze zitten er middenin. Alleen een geflipte regisseur zou nog een happy ending kunnen breien aan deze waanzin. "Tot in de ochtend lijkt Belgrado op een spookstad," zegt hoogleraar in de psychologie Zjarko Korac (52), samen met zijn bejaarde moeder woonachtig in een winkelstraat in het centrum. Hun appartement wordt gedomineerd door oude tapijten, kroonluchters en boeken, overal zijn boeken. "De dagen zijn niet gemakkelijk, maar de nachten zijn een kwelling," zegt Korac.

Als die ellendige sirene klinkt, loopt Korac net als talloze anderen naar het raam en zet het open. Dat schijnt het beste te zijn tegen rondvliegende glasscherven, maar niemand weet het zeker. Ook heeft Korac zijn ramen voor alle zekerheid beplakt met tape. "Overal in de stad zie je ramen met een grote zwarte X erop. Maar naar de schuilkelders gaan we niet; mijn moeder verdomt het om mee te gaan. Ze is joods, ze zegt: ik heb de concentratiekampen meegemaakt, ik doe dit niet nog een keer."

Als vooraanstaand lid van de kleine Sociaal-Democratische Unie is Zjarko Korac, ex-parlementariër, verklaard tegenstander van president Slobodan Milosevic. "Na al die bombardementen denk ik nog slechter over hem dan voorheen, dat mag u best weten. Maar wat brengt ons deze oorlog? Een verzwakte Milosevic? Hulp voor de Albanezen in Kosovo? Dacht ik niet. De Albanezen waren er deze eeuw nog niet zo slecht aan toe als nu. Achthonderdduizend vluchtelingen, noemt u dat helpen?"

Bovendien, zegt de professor, heeft Milosevic zijn positie de laatste maanden alleen maar versterkt. "De oorlogscen-



Kinderen in een schuilkelder in Belgrado – de graffiti luidt: 'Ik ben geen paddestoel die in een kelder groeit'

suur verschaftte hem het excuus om de oppositie monddood te maken. De persvrijheid is opgeheven. Het land was er sociaal en economisch al erg aan toe, nu blijft er helemaal niets van over. De aanvallen van de NAVO zijn een vreselijke vergissing. Ik voel me ellendig. Nogmaals: wat brengt deze oorlog?"

De meeste avonden brengt Jelica Novakovic door achter de computer – tenminste, als de stroom het toelaat. Ze beschrijft de gebeurtenissen van de afgelopen dag, de Belgische krant De Standaard publiceert ze in de vorm van een dagboek. Het zijn schrijnende stukjes van een moeder die probeert te begrijpen wat haar en haar omgeving overkomt. Novakovic, 43, deels opgegroeid in Den Haag als dochter van een hoge functionaris op de ambassade (haar broer Vladimir is zaakgelastigde), kijkt naar CNN en hoort dat de NAVO het geweld tegen de Albanese Kosovaren probeert te stoppen. Goed, maar waarom gooien ze dan bommen op mensen die er niet aan moeten denken anderen de keel af te snijden? Waarom moest haar buurman overlijden in de puinhopen van het gebombardeerde gebouw van de staats-televisie? Waarom moest Milica, een meisje van drie, dode-

lijk getroffen worden door een granaatscherf terwijl ze op haar nachtpotje zat? Wat is dit voor onzin? "Ik woon in het meest gebombardeerde deel van de stad" – een wijk met flats en veel groen, zes kilometer zuidelijk van het centrum – "dus je begrijpt dat ik bang ben, bang voor missers, bang dat mijn kinderen iets overkomt. Ons leven bestaat uit angst."

Vorige week logeerde Jelica Novakovic enkele dagen in Den Haag. Vrijdagnacht was er onweer. De Hagenaars sliepen gewoon door, op twee na. Novakovic en haar dochter zaten stijf rechtop in bed – de donder klonk als een inslag in Belgrado. "Zeker als de bommen vlak na middernacht vallen, als wij net in slaap zijn, schrikken we wakker en lopen we verdwaasd door de gangen. Vlucht! Koffers pakken! Als ik even later naar buiten durf te kijken en er geen vlammen te zien zijn, zeg ik mijn kinderen dat ze terug naar bed moeten, omdat ze anders kou vatten. Kou vatten – alsof dat nog iets uitmaakt."

Kinderen opvoeden is er even niet bij, zegt Novakovic, docente Nederlands aan de filologische faculteit van Belgrado (en literair vertaalster, onder meer van W.F. Hermans). Overdag slenteren ze wat over straat, want de scholen zijn dicht. →

Iedereen zal dit jaar overgaan, heeft de overheid bekendgemaakt. "Terwijl het kwaad van de bombardementen doorgaat, heeft het geen zin te zeggen dat je met twee woorden moet spreken. Ik heb er zelf eerlijk gezegd ook geen belangstelling voor. Hoe kan ik ze leren het goede te doen als er ieder moment bommen op ons hoofd kunnen vallen?"

Haar drie pubers gaan hun eigen gang, ze kijken gefascineerd naar de raketten en hun brandende staarten boven de stad, ze spelen videospelletjes. Onderwijl probeert hun moeder wanhopig te genieten van de seringengeur die 's avonds door het open raam naar binnen waait – weer eens wat anders dan de walm van verbrande computers die opsteeg toen het overheidsgebouw een eindje verderop werd geraakt. Kleur-, smaak- en reukloos is de stof die vrijkwam na de bom op een chemische fabriek in Pancevo, vijftien kilometer buiten Belgrado. "Maar je stikt er wel van," schreef Jelica Novakovic in haar dagboek. "Er doen ook geruchten de ronde dat de raketten gevuld zijn met verarmd uranium, wat dat ook mag wezen. In ieder geval ook kleur-, smaak- en reukloos."

In deze 'ondergangsstemming', zoals Novakovic het noemt, voelt de jeugd zich vrijer dan anders. Paartjes lopen heftig zoenend door de straten, de meisjes maken zich zwaarder op, en ze hangen wat rond bij de dagelijkse rockconcerten in het centrum van de stad. Dat soort concerten stond tot voor kort in het teken van de roep om meer westerse vrijheden. Nu worden er heldendaden uit het Servische verleden bezongen, de muren worden beklad met anti-Amerikaanse kreten. Tot diep in de nacht lummelen jongeren in discotheken als Club Industria, onder de faculteit der Filosofie, in een sfeer van psychedelische muziek en marihuana. "Mijn zoon gaat er vaak heen. Om te schuilen," zegt Jelica Novakovic. "Hij voelt zich daar veiliger."

De dag in Belgrado begint meestal met een grap. "Hebben jullie ramen het vannacht overleefd?" Of: "Ze waren zeker verdwaald?" als de bommen pas diep in de nacht kwamen. De eerste sirene, met hoge en lage tonen, heet in de volksmond Sijzella. De tweede, een eentonige die de kust veilig verklaart, heet Smirella. Ook over de visuele sensaties van de luchtafweer wordt de volgende dag nagepraat als betrof het een spannende film met Bruce Willis. "We noemen het vuurwerk," zegt hoogleraar Zjarko Korac, "en zo ziet het er ook uit, als fantastisch vuurwerk. De luchtafweer, dat zijn net vliegende tapijten. Het is allemaal van een morbide schoonheid."

Met satire en harde grappen probeert de gemeenschap nog enig vat te krijgen op de bizarre gebeurtenissen. De humor die tot een half jaar geleden ten doel had het regime-Milosevic te hekelen – de jaren negentig stonden in het teken van massademonstraties tegen de ex-communistische president en zijn frauderende en rovende vriendenkliek – die humor richt zich nu tegen de heren die daarboven met hun joysticks een wreed hightech-spelletje spelen met Serviërs die uit zichzelf nog nooit een ander land lastigvielen. Op de muren staan leuzen als 'Repubblica Corsica!' – een verwijzing naar het eiland dat net zomin zelfstandig mag worden van de Franse regering als Kosovo van de Joegoslavische regering. (Willekeur!) Er worden e-mails verstuurd dat er een nieuwe Asterix in de maak is: "Heel Europa wordt bezet door de Amerikanen. Héél Europa? Nee, op de Balkan blijft een klein landje moedig weerstand bieden aan de overweldigers..."

De Serviërs afficheren zichzelf graag als een uniek, krijgshaftig volkje dat er op de wereld helemaal alleen voor staat. Zo'n NAVO-woordvoerder die zegt dat zijn organisatie in een handomdraai het licht in heel Joegoslavië kan uitdoen (wat twee weken geleden ook even gebeurde): geen ideale verdeel- en heerspolitiek. De Serviërs sloten de rijen, het Westen moet met z'n rotpoten van hun rot-Milosevic afblijven. "Ik kom er al 25 jaar en ik heb nog nooit iemand iets positiefs over Milosevic horen zeggen," stelt de Nijmeegse antropoloog René Grémaux. "Ze vonden hem in Belgrado altijd een ordinaire machtspoliticus. Dat ligt nu wel anders."

"Het Servische nationalisme is wijd verspreid en laat zich alleen begrijpen aan de hand van de geschiedenis," zegt Dick Leurlijk, Balkan-watcher bij Instituut Clingendael. "Er is een collectieve neiging om zich miskend te voelen, om zich af te zetten tegen de buitenwereld. Milosevic heeft dat sentiment behendig uitgespeeld. Voor de bombardementen was de vrijheid van meningsuiting al sterk verminderd; de media waren ontdaan van de meest kritische geesten. Inmiddels zijn die geheel verdwenen. Er bestaat ook een vorm van zelfcensuur: het is in deze oorlogstijd *not done* om afwijkende geluiden te laten horen – een bekend verschijnsel. Officieel is Joegoslavië geen eenpartijstaat, in de praktijk functioneert het wel zo. Bovendien: de oppositie, of wat er nog van resteert, is nationalistischer dan Milosevic."

De meeste buitenlandse correspondenten kregen al weken geleden bericht van het ministerie van Informatie dat zij het land binnen 24 uur dienden te verlaten, hetgeen zij deden. Uitzonderingen zijn enkele grote internationale TV-stations; Renate Flottau van Der Spiegel (*'Ich laufe nur über Scherben'*) zit er nog, Gerri Eickhof zit er nog als laatste Nederlandse correspondent. Hij wil niet praten met gedrukte media omdat hij laatst door VN werd omschreven als 'Antilliaan van origine, tot de NOS opgeklommen via de migrantentelevisie'. Volgens NOS Journaal's chef-buitenland Hans Brom worden alle items over Belgrado vooraf bekeken door een niet-Nederlands sprekende censor, die alleen controleert of er strategische locaties zijn opgenomen. "Echt inhoudelijke censuur is het dus niet," zegt Brom. "Binnen de stadsgrenzen mag Gerri vrij bewegen, in zoverre dat hij 's avonds in het pikkedonker wel moet oppassen voor de gaten in het wegdek. De stad verlaten mag hij alleen onder begeleiding, en dan gaat het meestal om het filmen van niet-militaire schade en slachtoffers."

En totalitaire staat kun je Joegoslavië in het tijdperk van CNN en Internet moeilijk noemen, maar daar hoeft Milosevic zijn best ook niet voor te doen. Voor zover de Serviërs hun schotels richten op de internationale nieuwszenders, geloven ze die toch niet. En het basisprobleem van Internet – de verzender is onverifieerbaar, dus onbetrouwbaar – moet nog opgelost worden. "CNN is alom gehaat," zegt Zjarko Korac. "Dat wordt gezien als een propagandistisch verlengstuk van de NAVO en de VS. De excuses over bommen die per ongeluk burgers doden, worden niet geloofd. Het wordt gevoeld als een collectieve straf, niet als iets tegen het regime."

In Belgrado is het wij tegen de rest van de wereld. "Hoe meer je op ons trapt, hoe minder effect het heeft," zegt Jelica Novakovic. "Niet altijd in ons voordeel: wij zijn in staat weerstand te blijven bieden tot in het onzinnige." Met